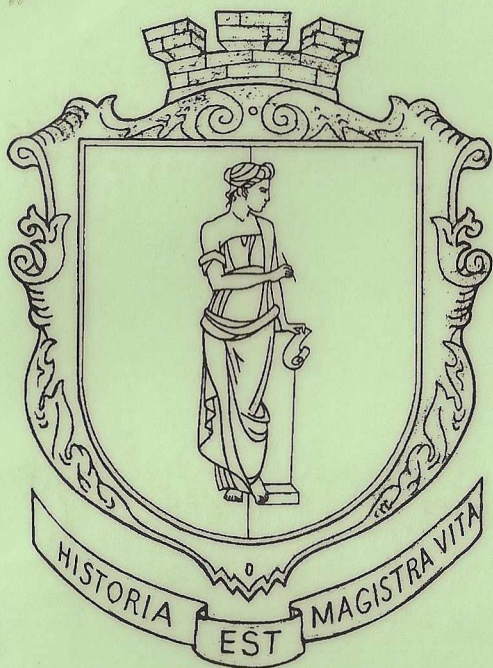

94/100/082)

Д 70

**ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ
З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА
ПРАВОНАВСТВА**

Випуск 4

КОСІНЕНКО О.В.
асистент

РОЛЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ПОВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ КРИВБАСУ

Серед основних складових, які сприяють становленню державності, провідне місце належить інтелектуальному забезпеченню цього процесу. Носієм такого "забезпечення" у всіх народів завжди була інтелігенція. Саме інтелігенція є важливою складовою соціальної структури будь-якої держави: вона здатна відтворювати і примножувати інтелектуальний потенціал нації, забезпечувати політичні трансформації і соціально-економічне зростання власної країни, сприяти розвитку творчих здібностей свого народу.

У дослідженні ми звернемося до досить непростого часу нашої історії, а саме до 40-50 рр. ХХ ст., коли український народ, відроджував зруйноване війною господарство, долаючи при цьому труднощі не тільки економічного, а й соціально-політичного характеру.

В ході дослідження автор спробує розглянути:

- трактування поняття "інтелігенція", якості й характеристики притаманні інтелігенції;
- роль та внесок інтелігенції у відбудову зруйнованого Другою світовою війною господарства Криворізького залізорудного басейну.

У наш час інтелігенція, як соціальний і культурний феномен привертає увагу багатьох дослідників тому, що вона в концентрованому вигляді відбиває історію народу і його культури і значною мірою є їх творцем. На перший погляд може здатися, що роль інтелігенції в житті суспільства, а особливо, післявоєнній відбудові, вивчена достатньо, але це не так.

Радянські історики розглядали діяльність інтелігенції з погляду керівної ролі більшовицької партії та в контексті всесвітньої історичної місії пролетаріату. Тут головна роль в історії відводилася саме пролетаріату, як найбільш свідомому класу, а інтелігенція ставилася на другорядне місце [5].

У програмних документах ЦК КПРС, тих часів прослідковувалося незаслужене заниження ролі інтелігенції і також підкреслювалася "ведуча роль пролетаріату" [13,3].

За часів відновленої суверенної держави українська історіографія національної інтелігенції переживає серйозне оновлення і трансформацію. Упродовж 1992-1995 рр. виходить цикл робіт відомого дослідника української інтелігенції Г.Касьянова, який охоплював історію української інтелігенції з кінця ХІХ до 80-х рр. ХХ ст. Серед них можна виділити працю «Українська інтелігенція: проблеми вивчення і реінтерпритацій» [3]. За період 1991-2006 рр. відбулося понад 10 інтелігентознавчих конференцій різного рівня: регіональних, всеукраїнських, міжнародних.

У наш час проблема історії інтелігенції постійно знаходить відображення на сторінках академічних видань і наукових праць. За приблизними підрахунками автора їх питома вага постійно зростає і становить до 5% від загальної проблематики. На нашу думку, можна з певністю твердити, що сьогодні інтелігенція стала об'єктом інтенсивного вивчення українських науковців.

У філософському словнику поняття "інтелігенція" трактується як соціальний прошарок суспільства, конгломерат людей, професійно зайнятих розумовою (здебільшого складною, висококваліфікаційною, творчою) працею, розвитком та поширенням культури у суспільстві. Як соціальна верства суспільства, інтелігенція розкриває себе у політиці цілеспрямованою діяльністю щодо забезпечення та відстоювання своїх специфічних інтересів [15, 337].

Філософ В.Капіца стверджує, що у суспільному житті інтелігенція повинна брати на себе обов'язок соціального лідера:

- інтелігенція стверджує своє провідне місце у системі суспільного виробництва;
- інтелігенція стверджує свою провідну роль в організації суспільної праці, де вона виконує керівні функції;
- інтелігенція відіграє провідну роль у збереженні, примноженні, розподілі духовних благ і культурних цінностей;
- інтелігенція оволодіває переважною частиною суспільного духовного і соціально-культурного багатства у якості інтелектуального капіталу – людського, духовно-практичного, керуючого, інформаційного тощо.

З позиції розвитку духовної культури людини і суспільства інтелігенція розглядає і суть суспільних процесів. Вона керується у розкритті і розвитку соціодуховних здібностей людини, її творчо-інтелектуальних можливостей і перспектив.

Мета суспільства – духовно-творчий розвиток людини на філософських ідеях соціальної культури. Засіб цього – професійно-творча самореалізація кожної людини. Критерій рівня соціального розвитку суспільства – чи створює воно необхідні і достатні умови для самореалізації особистості.

Головним завданням інтелігенції є підйом рівня культури свого народу до здібностей проявляти інтелектуальну ініціативу, а з нею – знаходження шляхів до соціального розуміння на основі ціннісно-орієнтаційної єдності всього суспільства.

У масштабі України – це здатність суспільства до самоорганізації, самодисципліни, самоконтролю на основі власних інтелектуальних ресурсів.

Італійський філософ-марксист А.Грамші стверджує, що основна функція інтелігенції – це передача знань масам. Він вважає, що існує два основних типи інтелігенції:

– традиційна (переважно сільська) транслює послання еліти, не претендує на власну політичну роль;

– органічна – результат органічного розвитку соціальних класів [5,112].

Головний зміст і призначення соціокультурної реалізації найбільш активних представників технічної інтелігенції – прояв особистої ініціативи, громадянська ініціатива людей для практичних дій з метою соціокультурної трансформації суспільства, регенерації промислового комплексу на принципах багаторівневої економіки.

Провідну роль при цьому відіграють господарські лідери, котрі володіють значним керівничим ресурсом.

Виходячи із вище зазначеного можна виділити об'єктивні якості і характеристики, притаманні суто інтелігенції:

1) соціальне розуміння інтелігенції як сукупності освічених людей зайнятих розумовою працею. Воно передбачає складну, неоднорідну структуру цього контингенту. До того ж вона найбільш ідеологізована. Протиріччя в самій інтелігенції сягають особливої гостроти;

2) зазначена неоднорідність інтелігенції має тенденцію за певних умов тяжіти до внутрішньо-групового антагонізму. Це пов'язане з тим, що серед різних градацій інтелігенції виокремлюється професійно-соціальна. Розумова праця інтелігенції обслуговує потреби різних верств населення. Тому в інтелігенції першого порядку можна виокремити такі її загони, котрі необхідні суспільству однаковою мірою: лікарі, інженери, юристи, офіцери, духовенство.

Є інтелігенція другого порядку, працею якої забезпечуються специфічні потреби, в першу чергу і головним чином, самої інтелігенції: історики, філософи, соціологи, літературо- і мистецтвознавці, деяка частина письменників, композиторів, художників.

Існує інтелігенція третього порядку, генератори основоположних ідей, що зумовлюють діяльність усієї інтелігенції в цілому;

3) родовою особливістю інтелігенції є індивідуалізм. Він зумовлений обставинами її формування та буття. Незважаючи на те, що навчання інтелігента здійснюється поточним методом і в колективі, процес його визрівання глибоко індивідуальний, тому що знання, навички не стільки даються, скільки беруться. Звідси притаманне інтелігенту підвищене почуття особистої відповідальності, його пристрасть до людей, речей та вчинків, виразна яскрава індивідуальність, його намагання бути не таким, як усі;

4) особливість інтелігента як похідна від індивідуалізму – це загострена любов до волі, потяг до незалежності. Але необмежена воля прояву власної особистості – це така вимога, здійснення якої дуже жорстко обмежується суспільними умовами.

Отже, підводячи підсумок, можна стверджувати, що інтелігенція – це важлива складова соціальної структури будь-якої держави: вона здатна відтворювати і примножувати інтелектуальний потенціал нації, забезпечувати політичні трансформації і соціально-економічне зростання власної країни, сприяти розвитку творчих здібностей свого народу.

Особливо яскраво проявилася роль інтелігенції в роки Другої світової війни та повоєнної відбудови.

Україна вийшла із Другої світової війни із повністю знищеною економікою та сільським господарством. Протягом 1941-1944 рр. смертоносна хвиля воєнних дій двічі прокотилася по території України, де загинуло 3,9 млн. мирних жителів, 2,2 млн. було силоміць вивезено до Німеччини, 10 млн. чоловік втратили

притулок. На руїни було перетворено 714 міст і селищ міського типу та понад 28 тис. сіл України (понад 250 з них були спалені разом з жителями), 16,5 тис. промислових підприємств, 18 тис. лікувальних установ, майже 33 тис. колгоспів, радгоспів, МТС. В Україні залишилося лише 19% довоєнної кількості промислових підприємств. Тільки прямі збитки, завдані господарству України, становили 285 млрд. крб. Ця сума вп'ятеро перевищувала асигнування УРСР на будівництво нових заводів, фабрик, залізниць, електростанцій, шахт, радгоспів, МТС та інших державних підприємств протягом усіх трьох довоєнних п'ятирічок [14, 248].

Після визволення України почалася відбудова міст та сіл. Зважаючи на руйнування, деякі із західних експертів вважали, що для відновлення господарства СРСР потрібно не менше 20-25 років. А дехто називав навіть 100 років. Сталося, однак, зовсім не так, що й давало підстави впродовж багатьох десятиліть глузувати над західними пророцтвами. Та при цьому не називалися справжні не романтизовані причини швидкої відбудови. До них насамперед слід віднести можливість, що їх створювала централізована тоталітарна система в мобілізації людських і матеріальних ресурсів.

Одним із наочних виявів цього став четвертий п'ятирічний план розвитку народного господарства СРСР, а в серпні того ж року Верховна Рада УРСР прийняла закон про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства УРСР.

Протягом 1946-1950 рр. обсяг капітальних вкладень у господарство країни становив понад 65 млн. крб. (у довоєнних цінах). Це перевищувало відповідні капіталовкладення за три довоєнні п'ятирічки разом взяті. При уряді в Москві було створено спеціальний комітет з відбудови народного господарства, який здійснював координацію й керував усією роботою. З Уралу, Далекого Сходу, Поволжя та інших регіонів в Україну направлялися кадри, надсилалася техніка й устаткування. Щоправда, тут доречно нагадати, що устаткування евакуйованих під час наступу нацистської Німеччини на початку війни промислових підприємств так і не повернулося в Україну, оскільки це вважалось недоцільним. Відтак відновлення промисловості довелося розпочати фактично з нуля.

Надзвичайними зусиллями в Україні було загоєно рани війни і відбудовано промисловість. Рівня промислового виробництва, зазначеного п'ятирічним планом на 1950 р., досягли у ІV

кварталі 1949 р. Обсяг валової продукції промисловості України в 1946-1950 рр. збільшився у 4,4 рази і перевищував рівень 1940 р. на 15% [4,327]. Були відбудовані шахти Донбасу, "Дніпрогес", заводи "Запоріжсталь", заводи і шахти Криворізького залізорудного басейну, машинобудівні підприємства Києва і Харкова та багато інших.

Криворіжкою війна завдала значних збитків. Для оцінки масштабу руйнувань, завданих місту була створена "Державна комісія по виявленню шкоди нанесеної місту", куди увійшли провідні спеціалісти всіх галузей народного господарства. Збитки, нанесені місту, були оцінені в 381 млн. крб. У місті було знищено корпуси металургійного і коксохімічного заводів, заводу "Комуніст". Із 77 шахт 54 були зруйновані на глибину 6-12 метрів. Із 131 підземної машини було підірвано 56, пошкоджено 18 і затоплено 42. Знищено 1733 житлових будинки, 406 тис. м. кв. культурно-побутових об'єктів, 851 тис. м. кв. промислових об'єктів. КРЕС зруйновано, все устаткування знищено. За роки війни в шахтах накопичилося 18 млн. м. куб. води [12,49].

Отже, інфраструктура міста була повністю зруйнована і потребувала відновлення. Саме в цей час помітно зростає роль науково-технічної інтелігенції Кривбасу, яка відіграла значну роль у його відбудові.

Поряд із відбудовою промислових об'єктів відроджувалася робота навчальних закладів міста, бо саме вони готували кадри для підприємств та установ. У жовтні 1944 року відновилися заняття у Криворізькому гірничому інституті, який повернувся із евакуації з Нижнього Тагілу. З перших днів війни захищати Батьківщину пішли 500 викладачів та студентів. Весь час вони не переривали зв'язок з інститутом. Коли навчальний заклад повернувся із евакуації до Кривого Рогу, десятки листів почали надходити із проханням прийняти до інституту: "Я пройшов від Сталінграду до Берліна, маю три нагороди і сім подяк від Верховного Головнокомандуючого, – писав сержант Сивоєдов В.Т., – прошу дозволити мені продовжувати навчання в інституті" [10, 16]. В цей період навчання в інституті поновили 150 його колишніх студентів.

Студенти та викладачі провели ряд суботників та недільників по відбудові рідного міста та університету. На відбудові було відпрацьовано понад 5000 годин, а на відбудові і впорядкуванні виробничих та культурно-побутових об'єктів міста було відпрацьовано 7000 людино-днів [10, 25]. Не шкодуючи сил, по-

ряд із робітниками та селянами на відбудові міста працювали представники інтелігенції. У музеї КГРІ зберігається заява про відстрочку від аспірантських занять Луговського С.І., головного інженера рудника ім. Орджонікідзе, тресту Ново-Марганець, датована 22 квітня 1944 року. Інженер просить дати відстрочку від аспірантських занять, у зв'язку із потребою його керівництва у відбудові рідного рудника.

Але відбудовуючи місто, інженери та науковці не забували про свою основну роль – впровадження науково-технічних досягнень у промисловість. Співробітники інституту разом із інженерно-технічними працівниками шахт та рудників вирішували основні питання технічного прогресу на підземних гірничих роботах. За розробку системи етажного обвалення з відбоєм руди глибокими свердловинами і успішне її застосування співробітники КГРІ Володін О.П., Малахов Г.М., Міняйло А.А., Поліщук А.Д., Волков Ф.І., Бринза І.М. були удостоєні в 1948 році Державної премії СРСР [11, 19]. Президія Верховної Ради СРСР 22 квітня 1946 року нагородила 37 співробітників інституту медаллю "За доблесний труд" [1, 27].

До 1948 року інститут було повністю відбудовано і кількість студентів у ньому почала невпинно зростати. Не відставали від науково-технічної і представники творчої інтелігенції. У 1944 році до Кривого Рогу повертається педагогічний інститут, який було евакуйовано у Магнітогорськ. Будівля інституту і його гуртожиток були зруйновані повністю, а тому навчання до вересня 1966 року проводились у приміщенні СШ № 23 [9, 5]. Викладачі та студенти самовіддано працювали на відбудові інституту та міста. Важкими були повоєнні роки навчання: не вистачало наукових кадрів, слабкою була матеріальна база, бідними були кабінети і лабораторії. Накази по педагогічному інституту тих часів свідчать про самовіддану працю його працівників та студентів. Пропонуємо витяги деяких із них (мова оригіналу збережена):

Наказ № 13 від 25. 06. 1944 р.

– про виділення коштів і робочої сили на ремонт оранжереї, що функціонувала при бот. саді КПІ по вул. Харитонова.

Наказ № 95-а від 13. 01. 1945 р.

– за активну участь у зборі коштів на застеклення вікон виношу подяку студентам усіх факультетів учительського та педагогічного інститутів.

Приказ № 165 от 19. 07. 1945 г.

– в целях улучшения своей собственной материальной базы, на основании распоряжения Наркомпроса УССР «Об исполъ-

зовани студентів во время летних каникул» приказываю: Каждый студент обязан отработать на подсобной хозяйстве института, на ремонте учебного корпуса, в ботаническом саду по 20 трудовых, после чего будет предоставляться отпуск...

Наказ № 32 від 15. 10. 1946 р.

– про організацію на кожному факультеті трудової бригади (по 10 осіб) для пошвидшення відбудови студентської їдальні у позаучбовий час.

Наказ № 43 від 06. 11. 1946 р.

– оголошення подяки викладачам і студентам за уміле поєднання навчальної роботи з роботою по відбудові студіаляні і гуртожитку педінституту (56 осіб).

Товариші студенти, професорсько-викладавський персонал адміністративно-технічні працівники!

Вітаю вас з Міжнародним Комуністичним днем – 8 Березня! День 8 Березня ми зустрічаємо в цьому році, коли радянський народ переможно завершив Велику Вітчизняну війну і знову приступив до мирної творчої праці.

Чергове завдання роботи студентів, науково-викладацького персоналу, і адмінтехробітників нашого інституту полягає в тому, аби активно включитися на відбудову зруйнованого німецько-фашистськими вандалами учбового корпусу та студгуртожитку інституту, а також подальшому поліпшенню наукової та учбової роботи, аби успішно закінчити цей учбовий рік [8].

Подібні за змістом привітання були до річниці Жовтневої революції і до 1 травня (1946 р.).

Завдяки самовідданій праці інтелігенції протягом 1946-1950 рр. у Кривому Розі було відновлено і введено в дію 3 нові школи, 6 дитячих садочків і 5 піонерських таборів стаціонарного типу. Темпи відбудови щороку зростали. Упродовж 1950-1955 рр. було введено в дію 17 шкіл і 14 дитячих садочків і ясел. Школи трудових резервів підготували 7000 кваліфікованих робітників, 778 спеціалістів випустив гірничий технікум, 802 – гірничорудний інститут, 602 – педагогічний [16, 11].

Отже, підводячи підсумки, можна з упевненістю стверджувати, що роль інтелігенції в суспільстві була і залишається визначальною. Саме вона, як творча частина населення, виконувала керівну роль у відбудові Кривбасу. Поряд із робітником і

селянином трудився інженер, вчитель, науковець, студент. Всі вони по-різному усвідомлювали свою роль у суспільстві, але інтелігенція вела за собою і робітників, і селян, і молодь. У цьому і полягає її керівна роль.

Список використаної літератури

1. Горный журнал. – 1975. – №5.
2. Грамши А. Современный государь. Тюремные тетради // Избранные произведения. В 3-х т. – Т. 3.
3. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція: проблеми вивчення і реінтерпритацій // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Серія: історія. – Вип. 8. – Вінниця, 2004.
4. Історія України: Посібник / Під ред. Смолія В.А. – К.: Альтернатива, 1997.
5. Історія Української РСР. У 2-х т. – К., 1967.
6. История Украинской ССР. В 10-ти т. – К., 1984.
7. Капица В.Ф. Интеллигенция на рубеже XX века // Суспільне життя Криворіжжя на межі тисячоліть: Матеріали I Криворізької науково-практичної конференції. – Кривий Ріг, 2000.
8. Книга наказів по Криворізькому державному педагогічному інституту. – 1945-1946 рр.
9. Коротка історія Криворізького державного педагогічного інституту. – Кривий Ріг, 1966.
10. Криворожский горный институт. К 50-летию института / Авторский коллектив Н.М.Акименко.
11. Ленська В. Коли прийшов суворий час війни... / Гірничий інженер. – 11 квітня 1985. – №15.
12. Лысенко И.Э. Возрождение Криворожского железнорудного бассейна // Вестник АН Каз ССР. – 1946. – №12 (21).
13. Советская интеллигенция. Краткий очерк истории (1917–1975). – М.: Политиздат, 1977.
14. Сторінки історії компартії України: запитання і відповіді. – К.: Либідь, 1990.
15. Філософський словник соціальних термінів. – Харків: Р.И.Ф., 2005.
16. Хазан А.В. Из истории развития народного образования в Кривбасе. – Кривой Рог. – 1967.